

Okolnosti vzniku královského města

Přelom 12. a 13. století znamená pro Čechy a Moravu zásadní změny z hlediska pojetí struktury a funkce veřejné správy. Tento trend, počínající již hluboko ve 12. století pozvolným rozpadem jednotné knížecí správy, nabývá na svém významu v první polovině třináctého století. Do tohoto období spadají počátky vzniku tzv. městské správy, která se začíná formovat vedle správy církevní a vrchnostenské jako jeden ze samostatných správních okruhů podléhající výlučně feudální královské moci. Specifickým odrazem tohoto vývoje je vznik středověkých měst zakládaných hojně právě ve 13. století. Města byla zakládána panovníkem za pomoci jím určených tzv. lokátorů (budovatelů města). Vznikem těchto městských celků se tak panovnická moc částečně vyrovnávala s růstem majetku a moci církevní i světské šlechty. Proto není náhodou, že první královská města začínají vznikat na místech, která měla silnou řemeslnicko-obchodní tradici a v neposlední řadě také strategický význam z hlediska ochrany státu.

Tento zcela typický rys, promítající se do vzniku prvních královských měst na našem území, je také zřetelně patrný pro Uherský Brod. Lokalita kolem nynějšího města měla pro panovnickou moc zcela jistě nezanedbatelný význam z hlediska vysokých příjmů do královské pokladny, neboť již kolem roku 1048 a v letech následujících je zde téměř pravidelně připomínáno vybírání zemského mýta, z jehož výnosu jsou značně dotovány některé z významných církevních institucí tehdejšího přemyslovského státu. Již roku 1141 je v této oblasti v listině olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka připomínána osada pod názvem Na brodě, při níž olomoucké biskupství vlastní půdu o rozloze jednoho popluží. Další osudy této osady a celní stanice při řece Olšavě jsou však z větší části nejasné. Z kusých zpráv se můžeme domnívat, že celá oblast byla terčem útoků tatarských vojenských výprav ve 40. letech 13. století. Pravděpodobně těžce postižená oblast se opět stává středem panovníkova zájmu někdy v 50. letech 13. století, kdy zde dochází za účelem opětného oživení obchodu a posílení vlivu panovníka k usazování nově příchozích kupců z německých oblastí. Tato kolonizace německými osadníky byla organizována z vůle panovníkovy, prostřednictvím lokátora, o jehož osobě není doposud jednoznačně rozhodnuto. Nejasné je také postavení původní osady a jejího obyvatelstva vůči nově vznikající lokalitě na úpatí Lysé hory. S jistotou však můžeme konstatovat, že nově příchozí obyvatelstvo si přináší s sebou ze severoněmeckých území své vlastní právní normy odvozené z tzv. severoněmeckého (magdeburského) právního okruhu, podle nichž i nadále spravuje svoji obec a které jsou později vzaty jako základní právní norma pro nově vznikající město. Celý proces vzniku města je pak ukončen potvrzením nově vzniklého stavu. Přemysl II. Otakar stvrzuje osadníkům listinou vydanou v Brně 29. 10. 1272 právní normu, jež je odvozena od severoněmeckého práva magdeburského. Výslovně je zde uvedeno panovníkovo povolení užívat městského práva, již dříve uděleného městu Hlubčice (právo hlubčické), které rovněž vycházelo z okruhu magdeburských právních norem. Doplněk pak tvoří zvlášť udělené právo nuceného skladu, jež bylo v listině kodifikováno zřejmě pod vlivem polohy lokality, která byla od pradávna využívána jako místo vhodné k obchodu a vybírání mýta. V praxi toto nařízení znamenalo, že kupci projíždějící tímto místem byli zde povinni setrvat určitou dobu a měli povinnost předložit své zboží k prodeji. Teprve po uplynutí určené doby, která byla stanovena pro cizince na dva týdny a pro kupce z Přemyslových zemí na osm dní, mohli město opustit.

Význam těchto práv udělených osadě Přemyslem II. tkví v tom, že komunita usazená při průsečíku obchodních stezek při brodu přes řeku Olšavu dostala možnost vytvořit si vlastní samosprávu na základě městského práva, jehož základy vznikaly mimo naše území. Neméně významné je i to, že tímto aktem se osada stává plnoprávním královským městem, v jehož čele stojí městská rada s purkmistrem. Významné místo zaujímá rovněž fojt, který je vykonavatelem královské moci ve městě.

Privilegium Přemysla II. Otakara pro Uherský Brod

Ve jménu svatě a nerozdílně Trojice Amen. Otakar, z Boží milosti král český, vévoda rakouský, štyrský, korutanský, markrabě moravský, pán v Kraňsku, Chebsku a Pordenone všem na věčné časy. Aby to, co rozumně z pouhé štěrnosti královského majestátu se udělovalo poddaným ať k jejich potřebě nebo k jejich užtku, a aby takové záležitosti neupadly v zapomenutí, a aby také nebyly pletichami potlačeny, nebo aby stárím nezanikly, ale aby se uchovaly na věčnou pamět, proto my, tímto slavnostním zápisem k známosti všem ať věku našeho nebo budoucího, majíce na zřeteli prospěch a užitek našich milých a dobrých měšťanů našeho Brodu, udělujeme jim a poskytuujeme jim, aby se těšili z těchto práv a výsad jako město naše Hlubčice. Navíc k jejich prospěchu a na obecnou přímuvu jim udělujeme právo skladu kupeckého zboží, které se sem přiváží z té neb oné strany a sluje obecně niederlage; avšak tak, že měšťané z našich zemí po osm dní a měšťané z jiných zemí po dva týdny jsou povinni se zde zdržet a zde meskat, a teprve poté mohou se svým zbožím dále cestovat a nikoliv dříve. Na lepší známost jsme poručili vydat tuto listinu stvrzenou naší královskou pečeti. Jako svědci byli přítomni: Chirinus komoří, Nezamysl číšník, Besnata jídelnos moravský, Smilo z Brumova, Oldřich z Durrenhonz, hejtman korutanský a další věrohodní. Dáno u Brna léta od narození Syna božího 1272 o čtvrtém dnu před kalendami listopadovými, našeho králování roku jedenáctého. Pšáno rukou mistra Petra, vyše-hradskeho probosta, našeho kancelěře, roku a dne, jak je uvedeno.

Jednou z nejstarších listiných památek dochovaných pro Uherský Brod je privilegium Přemysla II. Otakara. Jedná se o pergamenovou latinský psanou listinu o rozměrech 24x25,5 cm.

Pokud jde o samotnou listinu města, můžeme konstatovat, že se nicím nevymyká pravidlům užívaným pro vyhotovování privilegií ve 13. století. Jedná se o typický produkt kanceláře Přemysla II. který sloužil k právnímu pojištění jím udělených výsad. Text se přísně přidrží stylistických pravidel užívaných v privilegích vydavatelské (kancelářské) provenience, což se projevuje především v užiti zcela typických formulací latinského textu listiny. Ze stylistického hlediska byla listina určena jako dílo notáře Jana, člena královské kanceláře Přemysla II.

Úvod (tzv. protokol) tvoří zaužívané formule opakující se jen s nepatrnými obměnami u všech středověkých listiných textů. Jde o tzv. invocaci (vzývání jména božích). „Ve jménu svatě a nerozdílně Trojice Amen.“ a intitulaci (jméno a titul vydavatele), která koresponduje s textem opisu uvedeným na pečetě. „Otakar, z Boží milosti král český, vévoda rakouský, štyrský, korutanský, markrabě moravský, pán v Kraňsku, markrabě v Chebsku a Pordenone všem na věčné časy“

Další část listiny, obecně označovaná jako text, počíná tzv. arengou (též proemium nebo exordium): „Aby to, co rozumně z pouhé štěrnosti královského majestátu se udělovalo poddaným ať k jejich potřebě nebo k jejich užtku, a aby takové záležitosti neupadly v zapomenutí, a aby také nebyly pletichami potlačeny, nebo aby stárím nezanikly, ale aby se uchovaly na věčnou pamět.“ Jak je patrné ze shora uvedeného textu, jedná se o vyjádření obecné motivace, která vedla vydavatele k sepsání listiny. Důvodem bylo písemné zakotvení určitého právního postupu, který měl zajišťovat v platnosti i v dobách pozdějších, což je charakteristickým textovým prvkem odvolávajícím se na věčnou pamět. Proto je také tento hojně užívaný typ středověké listiny arengy obecně nazýván arengá typu memoria.

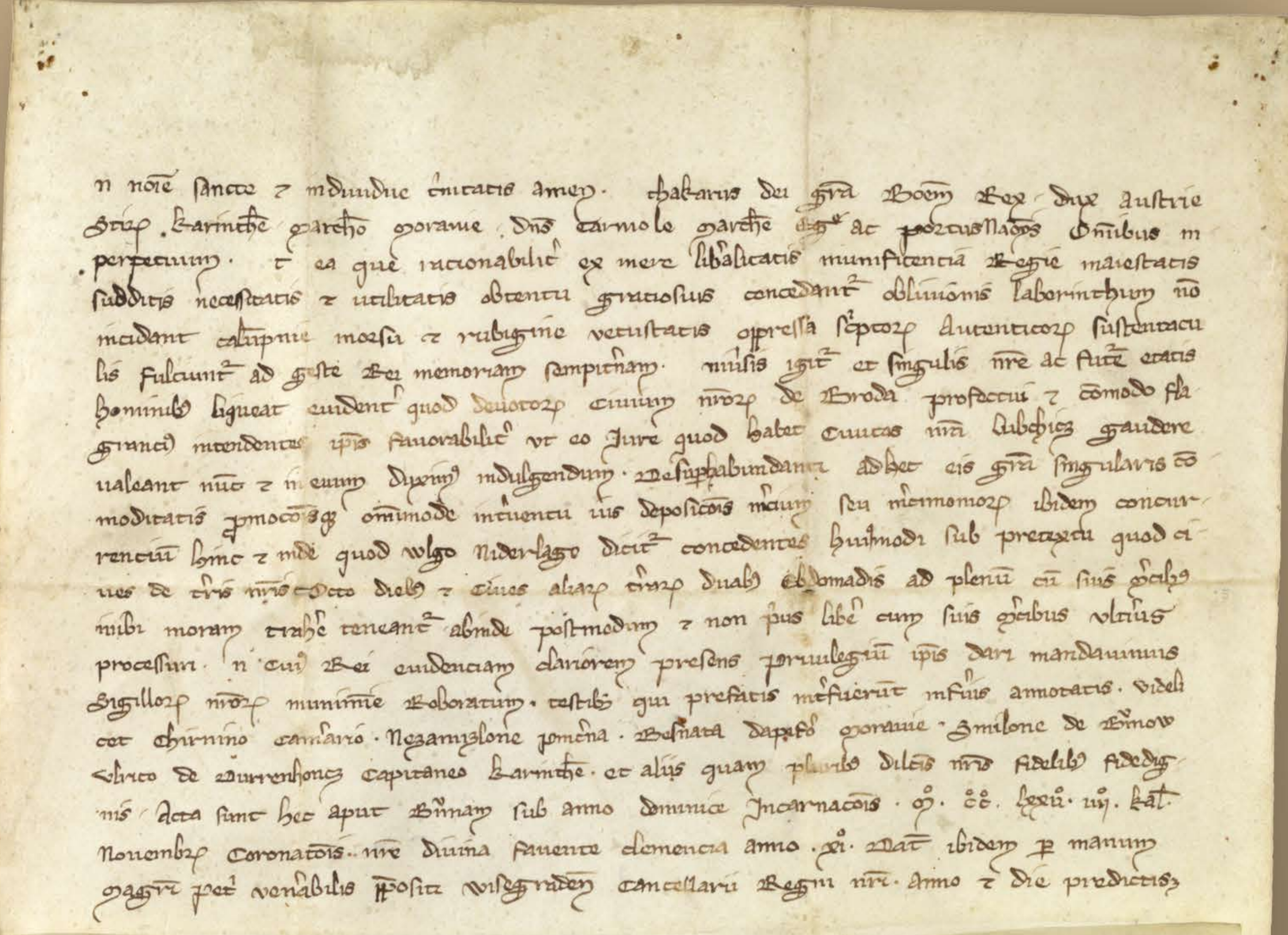
Nejdůležitější součástí celého textu listiny je pak následující dispozice (vlastní právní jádro listiny) uvedená promulgací (okázala rakouský, štyrský, korutanský vydavatelovu vůli): „…proto tedy, ať je známo všem lidem, ať věku našeho nebo budoucího, že…“ Na promulgaci navazuje dispozice: „…majíce na zřeteli prospěch a užitek našich milých a dobrých měšťanů našeho Brodu, udělujeme jim a poskytuujeme jim, aby se těšili z těchto výsad a práv jako naše město Hlubčice. Navíc k jejich prospěchu a na obecnou přímuvu jim udělujeme právo skladu kupeckého zboží, které se sem přiváží z té neb oné strany a sluje obecně niederlage, avšak tak, že měšťané z našich zemí po dva týdny jsou povinni se zde zdržet a meskat, a teprve poté mohou se svým zbožím dále cestovat a nikoliv dříve.“ Závěr textu tvoří koroborace (oznámení vydati tuto listinu stvrzenou naší královskou pečetí.

Třetí, závěrečnou část listiny (eschatokol, též závěrečný protokol), tvoří opět stylisticky zaužívané formule, k nimž patří především subscribce (v našem případě vyjmenování svědků, tvoření tzv. svědečnou radou). Jako svědci byli přítomni Chirinus komoří, Nezamysl číšník, Besnata jídelnos moravský, Smilo z Brumova, Oldřich z Durrenhonz, hejtman korutanský a další věrohodní.“

Bezprostředně za koroboraci následuje datace zahrnující údaje o době a místu vzniku listiny („Dáno v Brně léta od narození Syna božího 1272 o čtvrtém dnu před kalendami listopadovými, našeho králování roku jedenáctého“), za níž je uvedena rekognice (vyjmenování úředníků kanceláře), jež tvoří součást subscribce: „Pšano rukou mistra Petra, vyšehradskeho probosta, našeho kancelěře, roku a dne, jak je uvedeno.“

Datace odpovídá římskému datování převzatému z období antiky, kdy jednotlivé dny byly určidny pod názvem kalendy, nony, idy jako jeden ze tří vztahých dnů v určitém měsíci nebo číselným vyjádřením vztahujícím se k těmto dnům (viz „…o čtvrtém dnu před kalendami listopadovými…“), což odpovídá 29. říjnu nynějšího kalendáře. Rok je uveden podle křesťanského kalendáře („…léta od narození Syna Božího 1272“), a je určen přesně rokem Přemyslova panování („…našeho králování roku jedenáctého…“).

Latinský text listiny je psán diplomatickou minuskulí, v níž byly některé z počátečních verzalek, z nichž se dnes již nezachovaly žádné, zcela opomenuty. Počáteční písmena měla být zřejmě dodatečně vyhotovena v ozdobnějších formách, k čemuž však již nikdy nedošlo. Jedná se především o počáteční inokace a koroborace, kde je opomenuta hláska I, dále pak v intitulaci O a varezne a promulgaci Chirinus U.

Pečeť vydavatele

o průměru 12 cm přivěšená k listině na žlutověrných hedvábných nitích je zhotovena z červeného pečetního vosku. Jde o jedno z nejzdařilejších ikonografických zpracování pečetě z doby přemyslovských králů. Tento již patý typ Přemyslova pečetního typáře byl užíván od 21. 8. 1270 do 6. 5. 1277. Pečeť tedy vznikla a byla užívána v době největšího rozmachu královské moci, jež sahala až k Jaderskému moři a do severoitalských končin. Její bohatá vyzdobá tak plně odpovídá mocenskému postavení českého krále. Na lici straně je vyhotoven majestátní obraz trůnícího krále obohacený oproti dřívějším zvyklostem o zvýrazněné odznaky panovnické moci (koruna, žezlo, jablko). Trůn, na němž je zobrazen sedící panovník, je doplněn ozdobným operadlem, jehož boční dráky jsou zakončeny lilijemi. Novým prvkem je také umístění gotického štítu s dvouocasým lvem po vladařově pravici asorlem poleví.

Na rubu je zobrazen jezdec ve zbroji, který, což je také novinkou, nese banderium (korouhev) s vyobrazením českého lva a gotický štít s rakouským bjevem. Zbývající erby Přemyslových zemí byly umístěny na čabrace koně. Na jeho špiji spatřujeme korutanský erb (svěsle dělené pole, v jehož pravé polovině jsou tři krácející lvi, v levé břevno). Níže pak erb se štyrským panterem a dva štíty s moravským a kraňským orlem. Pečetní obraz na obou stranách je doplněn opisem (legendou) formovaným do dvou soustředných kruhů dělených mezi sebou trojitou řadou tzv. šňůry perlovice—linky tvořené drobnými body (perlíčkami). Text je psán kapitálou, do níž pronikly některé prvky uncialní (viz uncialní forma písmen d, e, m, n), což je zcela běžný prvek pro pečeť

13. století. Obsahem legendy je určení vlastnicka pečetí, v našem případě krále Přemysla II. Otakara, vyjádřené latinsky psaným textem na lici straně: + SIGILLUM OTAKARI + DEI + GRACIA + QVINTI + REGIS + BOEMORUM + MARCHIONIS + MORAVIE + DU CIS + KARINTIE + ET + DOMINI + EGRE + (Pečeť Otakara z Boží milosti pátého krále českého, markraběte moravského, vévody korutanského a pána na Chebsku) a na straně rubové: + SIGILLUM + OTAKARI + DEI + GRACIA + DUCIS + AVSTRIE + ET + DOMINI + CARNIOLE + ET + MARCHIE + PORTUS NAONIS. (Pečeť Otakara z Boží milosti vévody rakouského, pána Korutan a markraběte pordenonského).

Pečeť, která se v této podobě zachovala na listině vydané pro Uherský Brod, je však částečně poškozena. Ačkoli byla restaurována, nejsou na ní zcela zřetelné patrný všechny shora popísované detaily, jak skutečně vyhlížela po svém zhotovení, lze vyvozovat její rekonstruované kresby.

